

Hedienne Bosch werkt meer dan 15 jaar als pedagoog met kinderen met Downsyndroom en hun ouders. Zij is gespecialiseerd in het begeleiden van de cognitieve ontwikkeling en schoolse vaardigheden. Naast het ontwikkelen van de speciale rekenmethode De Rekenlijn voor kinderen met Downsyndroom, is zij ook auteur van de methode Leespraat, waarin alle stappen van het leren lezen om te leren praten uitvoerig worden toegelicht. Naast workshops over lezen en rekenen verzorgt zij vanaf dit najaar ook workshops over Early Intervention. Voor meer informatie en data kunt u kijken op www.stichtingscope.nl.

Op weg met Kleine Stapjes

Het **Kleine Stapjes** programma zet de belangrijkste vaardigheden op een rij die een kind zich in de eerste vier á vijf levensjaren eigen maakt. Vaardigheden op het gebied van de motoriek en de zelfredzaamheid. Maar ook op het gebied van taal en denken. Een belangrijke factor voor het succes van het programma is natuurlijk wel hoe intensief men het toepast. Wanneer men dagelijks met Early Intervention werkt en deze aanpak een 'way of life' wordt, zal men zien dat er daadwerkelijk vooruitgang geboekt wordt, precies in die vaardigheden die intensief aandacht krijgen. De meeste vaardigheden kunnen op allerlei 'natuurlijke' momenten geoefend worden tijdens dagelijkse routines en spel. Early Intervention is dus geen therapie die één of meer keren per week door een professional moet worden uitgevoerd. Kleine Stapjes is een laagdrempelig programma dat is geschreven voor ouders en andere directe begeleiders van het kind.

Snelle start met Kleine Stapjes

In mijn praktijk merk ik dat sommige ouders het Kleine Stapjes programma toch niet zo gebruiksvriendelijk vinden vanwege de omvang ervan. Het is belangrijk dat ouders en andere gebruikers van het programma het 'kleine stapjes' principe ook op zichzelf toepassen: Je hoeft niet de hele map te lezen voordat je kunt beginnen. Ik geef hier een 'short-

list' van de hoofdstukken die je direct moet lezen om te kunnen starten. (Als je de video Kleine Stapjes in huis hebt, kun je daar de betreffende modules van bekijken ter illustratie.) Daarvoor heb je ongeveer drie avonden (of dagdelen) nodig.

Eerste avond: kennismaking

- 1 Boek 1, Hoofdstuk 3: Het programma Kleine Stapjes, pag. 9-13. (Zie ook Module 2 van de Videoband Kleine Stapjes, 22 minuten.)
- 2 Boek 2, Hoofdstuk 1: Het beoordelen van de ontwikkeling van uw kind, pag. 1-10. (Zie ook Module 4, Video Kleine Stapjes, 18 minuten.)
- 3 Boek 2, Hoofdstuk 2: Bepalen wat u gaat oefenen, pag. 11-21. (Zie ook Module 5, Video Kleine Stapjes, 12 minuten.)

In totaal gaat het dus om 26 bladzijden om te lezen en, indien je de instructievideo wilt bekijken nog een klein uurtje erbij.

Tweede avond: leerdoelen vaststellen

Aan de hand van Boek 8: Overzicht van Opeenvolgende Ontwikkelingsstappen (OOO) kun je nu jouw kind gaan toetsen (elke dag een beetje) en leerdoelen gaan bepalen. Je kijkt wat je kind al kan en bepaalt wat de eerstvolgende stappen zijn om aan te werken. Sommige dingen toets je door met het kind te oefenen en te spelen. Andere stel je vast door goed te

observeren. En een aantal dingen kun je meteen invullen op de lijst omdat je die al zeker weet. Om te weten hoe je deze leerdoelen - in het programma 'taakstellingen' genoemd - concreet kunt aanbieden, kun je de taakbeschrijvingen bekijken in Boek 4 tot en met Boek 7. Hierin worden de volgende gebieden uitgebreid behandeld: Grove Motoriek (GM), Fijne Motoriek (FM), Receptieve Taal (RT), en Persoonlijke en Sociale Vaardigheden (PS).

Derde avond: communicatie

Een apart onderdeel is Boek 3: Communicatie. De bijbehorende aftekenlijsten staan hier in het boekje zelf. Omdat communicatie tijdens alle activiteiten met je kind centraal staat, verdient het aanbeveling in ieder geval Hoofdstuk 1 en 2 (pag. 1-27) door te nemen voor algemene informatie over hoe je een goede interactie tot stand kunt brengen en taal kunt uitlokken bij je kind. (Bekijk eventueel de bijbehorende modules 10 en 11 van de Video Kleine Stapjes, totaal 24 minuten.) Daarna kun je ook voor dit onderdeel leerdoelen vaststellen.

Vervolg

Na het toetsen en het opstellen van leerdoelen, kun je af en toe een planmoment in je agenda zetten, waarop je, eventueel samen met je partner of pedagogisch begeleider, leerdoelen evalueert en aanpast. Naarmate je meer thuis

In 1995 verscheen in Nederland 'Kleine Stapjes', de vertaling van het gelijknamige Australische Early Intervention-programma. 'Early' betekent: vroegtijdig, op jonge leeftijd. 'Intervention' betekent: ingrijpen in de ontwikkeling. In de jaren '80 van de vorige eeuw ontstond internationaal het besef dat kinderen met een verstandelijke beperking wel degelijk 'leerbaar' waren wanneer zij van jongs af aan systematisch en intensief onderricht kregen. Tevoren ging men in brede kring uit van de onveranderbaarheid van de verstandelijke handicap, een overtuiging die passieve acceptatie tot gevolg had. Kinderen werden vaak jong uit huis geplaatst of gingen naar een speciale voorziening waar hen weinig cognitieve uitdagingen geboden werden.

Tegenwoordig weten we dat de plasticiteit (aanpassingsvermogen) van onze hersenen groot is: nieuwe neuronale verbindingen kunnen zich ontwikkelen door oefening en delen van de hersenen kunnen taken overnemen van beschadigde andere delen. Ook is het opvoeders en onderzoekers al lang bekend dat die plasticiteit in de vroege jaren het grootst is. Early Intervention kan dus daadwerkelijk verschil maken voor de ontwikkeling van een kind. In dit artikel helpt Hedianne Bosch de lezer op gang met het Kleine Stapjes-programma en legt zij verband tussen het 'wat' - de aan te leren vaardigheden - en het 'hoe' - de kwaliteit van de interactie tussen opvoeder en kind die Early Intervention effectief maakt. Daarna volgt het eerste van een reeks artikelen over Early Intervention in de praktijk.

• tekst Hedianne Bosch, Amstelveen, foto Nancy van der Heijden

raakt in het programma, zal dit minder tijd kosten. De gekozen doelen hang je op je ijskast of planbord, zodat je jezelf (en andere opvoeders) er gemakkelijk aan kunt herinneren.

Als je eenmaal een eindje op weg bent met Kleine Stapjes, of wanneer je specifieke vragen krijgt over hoe je het moet aanpakken, kun je de overige hoofdstukken van Boek 2 lezen.

Ook kun je, als je kind gaat praten, hoofdstuk 3 in Boek 3 over het 'verbale stadium' lezen.

Interventie en interactie

Voor het slagen van het programma is het niet alleen belangrijk wát je met je kind gaat doen, maar ook hóe je dat doet. In iedere leersituatie zijn opvoeder en kind 'partners' in het leren. Het is niet mogelijk het kind eenzijdig jouw leerdoelen op te leggen. Anderzijds is het niet zinvol het kind te laten bepalen wat het wil leren. Je kunt niet 100 procent kind-sturend zijn, maar ook niet 100 procent kind-volgend. De gulden middenweg is 'ontwikkelingsgericht' opvoeden. Je bent erop uit het kind vooruit te trekken in haar of zijn ontwikkeling, maar doet dit in interactie met het kind. Dit wordt een 'mediërende interactie' genoemd. Een mediator (= bemiddelaar) gaat tussen het kind en de wereld staan en maakt de wereld 'behopbaar' voor het kind. Met andere woorden: De opvoeder brengt de wereld in kleine stapjes naar

het kind toe. Kenmerkend voor kinderen met een verstandelijke beperking is dat zij minder actief hun omgeving onderzoeken. De kunst van het opvoeden is om leerervaringen op zo'n manier aan te reiken dat zij daar wél voor open staan en deze wél kunnen verwerken.

De theorie van de mediërende leerervaring is beschreven door Reuven Feuerstein. Pnina Klein, een leerling en collega van Feuerstein, heeft de kenmerken van een mediërende interactie uitgewerkt voor het jonge kind. Zij noemt met name vijf kenmerken, die onderdeel moeten uitmaken van iedere interactie om 'mediërend' genoemd te kunnen worden:

aandacht richten
motiveren
verbinden
reguleren
aanmoedigen

Aandacht richten houdt in dat je de omgeving zo aanpast dat het kind zich kan concentreren op wat je hem of haar wilt leren. Om dit voor elkaar te krijgen kun je allerlei dingen doen: afleidende voorwerpen weghalen, de leermaterialen dichterbij brengen, oogcontact zoeken, het leer materiaal aantrekkelijker maken door ermee te bewegen of er een geluid mee te maken, de manier waarop je praat aan te passen, etc. Als opvoeder heb je een doel, een intentie, en je probeert ervoor te zorgen dat het kind zich

hier ook op gaat richten, zodat er een gezamenlijke intentie ontstaat. Deze gezamenlijke aandacht is de basis van het leren.

Als je eenmaal de aandacht van het kind getrokken hebt moet je deze proberen zo lang mogelijk vast te houden. Je zorgt ervoor dat het kind betrokken raakt bij het spel / de leerervaring. Het tonen van je eigen enthousiasme en het benoemen van wat je doet en ziet zijn daarbij van groot belang. Ook vergroot je de motivatie van het kind door de initiatieven die het zelf neemt met het materiaal te bevestigen en te benoemen.

Wanneer het je lukt het kind te motiveren voor de leerervaring die je het wilt bieden en het er zelf actief mee wordt, dan kun je een stapje verder gaan. Je gaat datgene dat je voordoet of laat zien verbinden met iets anders. Je gaat relaties leggen tussen het voorwerp of de activiteit en een ander voorwerp of activiteit, of je gaat de leeractiviteit verbinden met een algemeen begrip, een regel, etc. In een gemediëerde leerervaring treedt er altijd een uitbreiding van de kennis of vaardigheid van het kind op. Deze derde stap kan als het centrale kenmerk van de mediërende interactie worden beschouwd.

Voor het jonge kind zijn nog twee kenmerken van groot belang: aanmoedigen en reguleren. Aanmoedigen doe je door het kind regelmatig te prijzen voor de pogingen die het doet, door te benoemen wat het kind goed heeft gedaan en uit te leggen waarom het goed ging. Reguleren betekent: het kind helpen haar of zijn gedrag zo aan te passen dat de taak met succes kan worden gedaan. Je kunt dit onder andere doen door de taak duidelijk te demonstreren, het kind fysiek te sturen en impulsief gedrag tegen te houden.

Ontwikkelingsgericht opvoeden gebeurt dus door middel van mediërende interacties, waarin sprake is van wederkerigheid: Zowel opvoeder als kind dragen bij aan de interactie en reageren op elkaar. De ondertoon van iedere interactie wordt gevormd door de positieve emotionele boodschappen van de opvoeder. Pnina Klein noemt dit 'het ABC van liefde'. Het kind moet voelen dat je het een sfeer van warmte, vertrouwen en veiligheid biedt. Dit maak je voelbaar in veel kleine dingen, zoals oogcontact maken, het kind aanraken, samen plezier hebben.

Door het kind op deze manier nieuwe leerervaringen te bieden zal het kind zich niet alleen sneller nieuwe kennis en vaardigheden eigen maken, maar ook in het algemeen een positieve en flexibele houding ten opzichte van leren ontwikkelen.

Kleine Stapjes reeksen: Boeken en Afbeeldingen

De genoemde vaardigheden staan bij elkaar per ontwikkelingsleeftijd, maar zijn binnen iedere ontwikkelingsleeftijd niet chronologisch geordend. Het zijn vaardigheden die náást elkaar geoefend kunnen worden in de genoemde periode. Alleen waar stappen uit dezelfde stappenreeks (bijvoorbeeld FM G) achter elkaar genoemd worden, volgen deze elkaar wel op.

Ontwikkelingsleeftijd: 6 tot 12 maanden

- RT A.10 Kijkt samen met een volwassene twee minuten naar plaatjes of voorwerpen
- FM G.41 Bekijkt een boekje, samen met een volwassene
- (FM B.28 Doet het prikken met een vinger in een gat van een pennenbord na)

Ontwikkelingsleeftijd: 12 tot 18 maanden

- (RT C.20 Kiest een benoemd voorwerp (keuze uit twee))
- (RT B.22 Wijst op een benoemd voorwerp)
- FM G.48 Tikt op een plaatje op de bladzijde
- FM G.49 Helpt bladzijden om te slaan
- FM G.54 Slaat de bladzijden van een kartonnen boekje om
- FM G.55 Slaat twee of drie bladzijden van een gewoon boekje tegelijk om
- PS A.38 Draait een plaatje of een boekje met de goede kant naar boven

Ontwikkelingsleeftijd: 18 maanden tot 2 jaar

- RT A.37 Luistert naar een kort verhaaltje
- RT C.34 Kiest een benoemde afbeelding (keuze uit twee)
- RT C.35 Kiest een benoemde afbeelding (keuze uit vier)
- FM G.64 Slaat de bladzijden van een gewoon boekje één voor één om
- (FMI.60 Zoekt identieke voorwerpen bij elkaar (keuze uit twee))

Ontwikkelingsleeftijd: 2 tot 3 jaar

- RT A.64 Luistert 10 minuten naar een verhaaltje
- RT C.45 Kiest een benoemde afbeelding (keuze uit negen)
- FM G.98 Wijst op details in een prentenboek
- FM G.99 Bekijkt zelfstandig een boekje
- FMI.77 Zoekt voorwerpen bij afbeeldingen (keuze uit twee)
- FMI.78 Zoekt afbeeldingen bij elkaar (keuze uit twee)
- FMI.79 Zoekt afbeeldingen bij elkaar (keuze uit vier)

Ontwikkelingsleeftijd: 3 tot 4 jaar

- RT A.91 Antwoordt tijdens een verhaaltje op eenvoudige vragen, hetzij in woorden, hetzij door te wijzen
- FMI.106 Legt een lotto met afbeeldingen (keuze uit negen)
- FMI.107 Sorteert lottokaartjes met afbeeldingen (keuze uit negen)

In deze en komende nummers van Down+Up neemt Hedianne Bosch onderwerpen uit Kleine Stapjes onder de loep en geeft voorbeelden van hoe je die kunt toepassen in je dagelijks leven. Daarbij wil zij graag de samenhang tussen de diverse onderdelen van Kleine Stapjes laten zien. Door deze samenhang beter te begrijpen is de zin van de verschillende oefeningen beter in te zien en dit motiveert je als opvoeder om aan de slag te gaan met je kind. Bovendien haal je zo meer uit een oefening en ben je beter in staat de oefening te 'verbinden' met relevante andere oefeningen en begrippen. Dit is noodzakelijk omdat kinderen met Downsyndroom vaak minder goed in staat zijn zelf deze verbanden te leggen. Het geïsoleerd aanbieden van begrippen en vaardigheden leidt tot fragmentarische kennis bij het kind, waardoor het kind het geleerde niet kan toepassen en generaliseren. Deze keer is het onderwerp 'boeken'.

• tekst Hedianne Bosch, Amstelveen, foto's Francisca van der Vliet en Nancy van der Heijden

Het Kleine Stapjes programma behandelt op verschillende plaatsen het onderwerp 'boeken' en het daaraan verwante onderwerp 'afbeeldingen'. De belangrijkste stappenreeksen zijn te vinden in Boek 5, Fijne Motoriek en in Boek 6, Receptieve Taal.

De oefeningen in Boek 5 zijn meer gericht op de handmotoriek en de oog-hand coördinatie, de oefeningen in Boek 6 hebben meer betrekking op het taalaspect: de betekenis van afbeeldingen en van het voorgelezen verhaaltje. Toch wordt in Boek 6 ook het leren 'wijzen' naar voorwerpen behandeld, terwijl bij het wijzen natuurlijk de motoriek een grote rol speelt. En wordt er in Boek 5 in allerlei oefeningen gewerkt aan de uitbreiding van het taalbegrip. Boek 5 en 6 kunnen daarom het beste in combinatie bestudeerd worden bij het uitstippelen van leerdoelen.

In de praktijk zijn het ontwikkelen van de motoriek, de aandacht, het begrip en de communicatie natuurlijk met elkaar verweven als je met je kind speelt of

Spelen met boeken

boekjes leest. Je kunt soms wel het accent leggen op bijvoorbeeld het omslaan van de bladzijden of het aanwijzen van details op plaatjes. Probeer echter de interactie met je kind tijdens het voorlezen of bekijken van boekjes voorop te stellen. En prioriteit nummer 1 voor kinderen met Downsyndroom: Nodig je kind uit om te communiceren, te reageren door middel van gezichtsuitdrukkingen, gebaren, brabbelen, praten.

In het kader op pagina 42 staan de oefeningen met betrekking tot het thema 'boeken' en het daaraan verwante thema 'afbeeldingen' op een rij. Met behulp van de nummers kun je de betreffende oefeningen terugvinden in het programma. Natuurlijk zijn er veel meer verbanden met andere stappen in het programma mogelijk dan die hier gepresenteerd worden. Ik heb gekozen voor die vaardigheden die zeer direct te maken hebben met het thema 'boeken'. De vaardigheden met voorwerpen staan tussen haakjes. Hiermee geef ik aan dat ik deze niet

allemaal opsom. Ik noem ze alleen kort om te laten zien hoe zij voorbereiden op de vaardigheden met boekjes en afbeeldingen.

6 tot 12 maanden

Veel kinderen met Downsyndroom vinden boekjes erg leuk. Samen boekjes bekijken is een gezellig moment, je kunt het kind op schoot nemen, je eigen enthousiasme voor de plaatjes tonen, en liedjes zingen over de voorwerpen / dieren / situaties die je in het boekje tegenkomt. Probeer van jongs af aan boekjes aan te bieden, dus al in het eerste levensjaar. Hoewel het kind misschien nog niet de dingen op de plaatjes herkent, kun je toch de interesse wekken voor het kijken naar afbeeldingen. Door de plaatjes keer op keer te benoemen en deze te verbinden met liedjes of bekende voorwerpen gaat het kind geleidelijk aan meer betekenissen koppelen aan de afbeeldingen. Je werkt in 'de zone van de naaste ontwikkeling', dat wil zeggen je gaat iets boven het huidige niveau van

begrip zitten en trekt het kind zo vooruit in haar of zijn ontwikkeling.

Het kind hoeft dus niet alles te begrijpen wat er in een boekje te zien is. Juist door het kind regelmatig in aanraking te brengen met het nieuwe en onbekende en dit te benoemen zal het kind langzamerhand meer begrijpen van wat het wordt aangeboden: het groeit er naar toe omdat het er in een stimulerende leeromgeving toe wordt uitgenodigd.

Het 'prikken met een vinger in een penbord' wordt hier genoemd omdat dit een oefening is waarbij het kind leert de wijsvinger te isoleren van de rest van de vingers, hetgeen voorbereidt op het 'wijzen' naar voorwerpen of plaatjes.

12 tot 18 maanden

Bij '18 maanden tot 2 jaar' zien we de oefening 'Kiest een benoemde afbeelding' en bij '2 tot 3 jaar' staat de oefening 'Wijst op details in een prentenboek'. Voordat het kind afbeeldingen kan kiezen en ernaar leert wijzen, oefen je dit met voorwerpen. Het kind begrijpt eer-

der de betekenis van vertrouwde concrete voorwerpen dan van plaatjes en kan dus eerder aangeven de naam van een benoemd voorwerp te kennen. Je kunt het wijzen aanleren door dit steeds goed voor te doen en tevens de hand van je kind zo te vormen dat het voelt hoe het de wijsvinger kan isoleren van de rest. Benoem ook het woord 'wijzen' duidelijk, zodat het kind dit begrip leert associëren met de handeling.

Je kunt het kind helpen het verband te leren begrijpen tussen voorwerpen / personen en afbeeldingen daarvan door een fotoboek te maken met de bekende personen, voorwerpen en dieren uit haar of zijn belevingswereld. Bied de afbeeldingen regelmatig samen met de concrete personen of voorwerpen aan. Je kunt ook de hand van het kind pakken en samen heen en weer wijzen tussen foto en voorwerp of persoon.

Als het kind nog moeite heeft met de techniek van het 'wijzen' kun je het een tussenstap aanbieden: Je leert het tikken op een plaatje in een boekje. 'Tikken' kan eventueel met de hele hand gebeuren, 'wijzen' is met de wijsvinger. Tikken is dus motorisch gemakkelijker voor het kind en het kan zo toch aangeven wat het ziet, waar het enthousiast over is, of dat het begrijpt welk plaatje jij zojuist benoemd hebt.

In deze periode kun je ook oefenen met het omslaan van bladzijden, een andere hand-motorische vaardigheid. In het begin help je het kind daarbij en oefen je het omslaan van bladzijden in boekjes met dikke kartonnen bladzijden. Je maakt een beginnetje en het kind doet de rest. Moedig het later ook aan om zelf te proberen de bladzijde om te slaan. Stem de hulp die je geeft steeds af op de vaardigheid van het kind. Daarna oefen je ook met boekjes met papieren bladzijden. Je kind mag een aantal bladzijden tegelijk omslaan, het netjes één voor één omslaan van de bladzijden volgt later (zie 18 maanden tot 2 jaar). Doe goed voor hoe je zelf de bladzijden omslaat en vraag je kind dat na te doen. Je kunt het omslaan van de bladzijden van een kartonnen of papieren boekje als leerdoel nemen terwijl je tegelijkertijd de inhoud van een boekje samen bekijkt.

Sommige kinderen vinden het omslaan van bladzijden op zich ook heel leuk om te doen. Zorg er echter voor dat boekjes lezen niet hetzelfde wordt als: alle bladzijden snel omslaan en dan is het klaar. Het is juist de kunst de aandacht van een kind zo lang mogelijk vast te houden op de inhoud van het boekje. Dit doe je door over de plaatjes te praten, te vragen ze aan te wijzen of (het plaatje van) het schaapje te 'aaien', of er een liedje over te zingen. Je kunt ook een plaatje bedekken met een los kartonnetje en het kind vragen waar je het schaapje verstopt hebt.

Of je kunt een echt knuffelschaapje erbij nemen en die hallo laten zeggen tegen het schaapje in het boek. Je kunt het begrip 'schaapje' verbinden met andere begrippen, bijvoorbeeld "het schaapje is lief", 'het schaapje heeft ogen, en jij ook', etc.

Op deze manier leer je het kind zich langer op iets te concentreren, verdiep je haar of zijn begrip van de betekenis van plaatjes en stimuleer je het mee te doen aan de communicatie erover. Je kunt ook kijken door welke plaatjes in een boekje een kind in het bijzonder geboeid is en daar dan langer bij stil staan. Het is niet belangrijk of het boekje helemaal uitgelezen wordt. Het is beter een paar bladzijden 'interactief' te bekijken en voor te lezen met volle betrokkenheid van het kind, dan als streefdoel te hebben alle bladzijden te hebben 'gehad'.

In deze fase wordt ook een oefening genoemd met betrekking tot het begrijpen van de oriëntatie van afbeeldingen. Als je het kind expres een afbeelding onderste boven aanreikt kun je het leren dit weer goed te draaien. Soms moet je dit eerst zelf voordoen en de handen van het kind pakken om jou te leren imiteren. Sommige kinderen gaan dit vanzelf doen wanneer zij de plaatjes goed kennen en zien dat het zo niet klopt. Kinderen laten zo ook zien dat ze afbeeldingen begrijpen, dat het kijken naar plaatjes tot hun belevingswereld is gaan behoren.

18 maanden tot 2 jaar

Omdat boekjes plaatjes bevatten is het oefenen met losse afbeeldingen natuurlijk nauw verwant aan de omgang met boeken. Na het leren kiezen tussen bekende voorwerpen leert het kind ook kiezen tussen afbeeldingen. Het gemakkelijkst is het kiezen tussen foto's van be-

kende personen en voorwerpen. Daarna kun je ook oefenen met duidelijke afbeeldingen. Je kunt bijvoorbeeld boekjes nemen waar op iedere pagina één afbeelding staat. Je kunt het kind dan vragen te kiezen tussen de afbeelding op de linker- en de rechterpagina. Als het om losse afbeeldingen gaat kan het kind de kaarten of foto's 'pakken', in een boekje kan het ze aanwijzen of erop tikken. Om het kiezen leuker te maken kun je een handpop erbij nemen die de kaarten van het kind aanpakt, of een postbus waarin het kind de gekozen kaart kan stoppen. Als een kind een afbeelding kan kiezen geeft het aan het woord dat je uitspreekt te koppelen aan het plaatje dat het ziet, met andere woorden: Het begrijpt de betekenis van het gesproken woord. Je kunt het aantal afbeeldingen waaruit het kind moet kiezen geleidelijk aan uitbreiden. Eerst naar drie of vier, later naar meer.

Als het kind plaatjes kan kiezen kan het ook twee dezelfde plaatjes bij elkaar zoeken: matchen. Maar soms is het op elkaar leggen van plaatjes motorisch nog te moeilijk of is het kind hiervoor nog niet te motiveren. Je kunt het matchen voorbereiden door eerst gelijke voorwerpen bij elkaar te laten zoeken, bijvoorbeeld: 'zet het schaap bij het schaap, en de koe bij de koe'. Als je de voorwerpen in twee lage doosjes of bakjes laat zetten geef je het kind meer houvast en duidelijkheid bij de opdracht.

Van boekjes met alleen plaatjes ga je op een bepaald moment over naar boekjes waarin een verhaal verteld wordt door middel van de plaatjes en de tekst. Probeer verschillende boekjes uit en kijk wat het kind aanspreekt. Als het kind gewend is samen boekjes te bekijken en daarover te praten, zal het op een ge-

ven moment de aandacht hebben om naar een kort maar compleet verhaaltje te luisteren tijdens het bekijken van een boekje. Door hetzelfde boekje herhaald te lezen gaat het kind verwachten wat er op de volgende bladzijde komt. Het komt zo al passief in aanraking met de volgorde van gebeurtenissen, de begrippen 'eerst' en 'dan'. Ook krijgt het zo de gelegenheid zelf meer actief deel te gaan nemen aan de communicatie over het boekje. Het herhaald en interactief voorlezen stimuleert op allerlei manieren taal en denken bij het kind.

2 tot 3 jaar

In de volgende maanden ontwikkelt zich de concentratie van het kind in het luisteren naar voorgelezen boekjes. De verhalen kunnen langer worden, de plaatjes gedetailleerder. Je kunt je kind gaan uitnodigen naar kleine details op een afbeelding te wijzen, bijvoorbeeld op de staart van het paard of de bromtol in de speelgoedkast. Hiervoor moet het kind niet alleen preciezer kunnen wijzen, hetgeen grotere beheersing van de handmotoriek vereist, maar ook beter visueel kunnen onderscheiden. Je oefent het nauwkeurig waarnemen en doelgericht zoeken naar het gevraagde onderdeel op de afbeelding. Deze vaardigheid zien we ook terug in de taak 'Kiest een benoemde afbeelding (keuze uit negen)'.

Naarmate de aandacht van het kind voor boekjes toeneemt en het meer beleeft aan het bekijken van boekjes, zal het ook zelf meer initiatief gaan nemen om een boekje te pakken. Laat boekjes daarom ook bewust onder handbereik van het kind zijn, zodat het aangemoedigd wordt zelfstandig een boekje te gaan bekijken en erover te b(r)abbelen.

Als het kind meer beheersing over zijn of haar handmotoriek krijgt, kan het plaatjes op elkaar gaan matchen. Als tussenstap kun je eerst nog oefenen met het zoeken van voorwerpen bij afbeeldingen. Je kunt bijvoorbeeld foto's van kleine voorwerpen maken (popje, autootje, blok, lepel) en de echte voorwerpen hierop laten zetten door het kind. Daarna oefen je met het bij elkaar zoeken van paren afbeeldingen of foto's. Het aantal afbeeldingen dat je tegelijkertijd aanbiedt breid je langzaam uit. Uiteindelijk kan een kind een gewone lotto leren leggen (zie 3-4 jaar, FM I.106). Je kunt deze oefeningen ook combineren met boekjes: Laat het kind een voorwerp op een afbeelding in een boekje leggen. Of leg een paar losse plaatjes bij het boek en vraag het kind bij de afbeelding in het boekje een losse afbeelding te zoeken met hetzelfde voorwerp of dier. Kijk of het kind dit ook kan als het voorwerp of dier op het losse plaatje net iets anders is afgebeeld.

Matchen, kiezen en benoemen van de afbeeldingen moeten met elkaar gecombineerd worden tijdens het spel. Matchen oefent het visueel onderscheidingsvermogen, maar kan in principe ook gedaan worden zonder begrip van de afbeeldingen. Kiezen oefent ook het visueel waarnemen, maar stimuleert tevens de woordenschat, het taalbegrip. Benoemen is het actief aangeven wat je ziet door middel van praten of het maken van gebaren. Sommige kinderen vinden matchen geen leuke activiteit en hebben de neiging de kaarten van tafel te schuiven. Je kunt de kaarten dan beter in een kartonnen frame of in lage bakjes leggen zodat het matchen meer 'puzzelen' wordt: Het kind kan de kaarten ergens in doen. Ook kun je het matchen soms achterwege laten en de nadruk leggen op kiezen, omdat dit belangrijker is voor het ontwikkelen van het begrip.

3 tot 4 jaar

Het verschil tussen FM I.106 en 107 is dat in de laatstgenoemde oefening de kaartjes niet één voor één worden aangeboden aan het kind, maar allemaal tegelijk. Je kind moet de lotto hier dus min of meer zelfstandig maken.

De volgende stap in het voorlezen van boekjes is dat het kind eenvoudige vragen kan beantwoorden over de inhoud van het boekje. Het 'begrijpend luisteren' wordt geoefend. Je vertelt iets en het kind kan daar iets van teruggeven, hetzij in woorden, hetzij in gebaren of door

middel van aanwijzen. Het gaat hier niet om het eenvoudig aanwijzen van een genoemde afbeelding, zoals in eerdere oefeningen, maar om de inhoud van het vertelde verhaaltje.

Voorbeelden van vragen zijn: 'Wat heeft Dikkie Dik gedaan?' (eten), 'Waar heeft Muis zich verstopt?' (in de kast), 'Wat doet Nijntje?' (huilen), 'Wie is er jarig?' (Jip). Pas je manier van vragen aan het begrip van het kind aan. Je kunt het kind ook 'multiple choice' vragen stellen om het kind op gang te helpen, dus bijvoorbeeld: 'Is Nijntje aan het lachen of aan het huilen?' Als het kind het verhaaltje al goed kent kun je het vragen wat er nu (op de volgende bladzijde) gaat gebeuren.

Tot slot

De omgang met boekjes vanaf zeer jonge leeftijd stimuleert de motoriek, de taal en het denken op een geïntegreerde manier. De basis voor het 'begrijpend lezen' op school wordt lang voor het kind naar school gaat gevormd tijdens het interactief voorlezen van boekjes die aansluiten bij de belevingswereld van het kind. Maar ook het plezier in het zelf leren lezen van boeken wordt op deze manier voorbereid. En voor degenen die Leespraat kennen zijn er natuurlijk talloze manieren te bedenken om het voorlezen te combineren met het aanbieden van leeswoorden aan het kind, hetgeen de ontwikkeling van zowel het praten als het lezen bevordert.